

FIGYELŐ

Klanciczay Tibor (1923–1992). A magyar irodalomtudomány Klanciczay Tibor személyében eddigi történetének talán legnagyobb szervezőjét vesztette el, aki sokoldalú tevékenységével tudományunk történetébe több vonatkozásban is beírta nevét, hiszen a régi magyar irodalom: a középkor, a reneszánsz és a barokk kutatása terén elért eredményei nemcsak itthon, hanem nemzetközileg is ismertté tették. Mégis úgy érezzük, hogy gazdag életművéből az utókor is azt fogja kiemelni – remélve természetesen, hogy lesz olyan utókor, amelyet a magyar szellemi élet múltja érdekelni fog –, amit mi, kortársai is leginkább tiszteltünk. Benne: a magyar irodalom és kultúra múltjának korszerű, tudományos színvonalú feltárása érdekében kifejtett fáradhatatlan és szenvedélyes szervezői–irányítói tevékenységét.

Az Eötvös Kollégium és a kiváló tanárok – mindenekelőtt Horváth János – szellemi örökségével, a lényegre illetően a nehéz időkben is mindvégig jól sáfárkodó tudós pályája olyan korra esett, amelynek négy évtizedére nem volt jellemző nemzeti kultúránk és hagyományaink őszinte tisztelete. Csak taktikai és manipulációs okokból érdeklődött a berendezkedő hatalom az ún. „haladó hagyományok” iránt, ez azonban nemcsak a magyar művelődés története jelentős részének (pl. a magyar középkornak) az elsüllyesztésével járt együtt, hanem egész nemzeti kultúránk „átértékeléséhez”, egy vulgáris, egyoldalú pártszemlélet kizárólagos uralmához vezetett. Ehhez járult 1956 után a hatalom részéről az a szorongás, amely nemzeti hagyományainkban a függetlenségi szellem és a nacionalizmus „kórokozóját” látta. Ezért következett be a magyar múlt értékeinek egyre nagyobb mértékű kiszorítása például az iskolakönyvekből: egész nemzedékek nőttek fel most már nem csak a magyar középkor, hanem – többek között – Balassi, Zrínyi, Pázmány, Bessenyei, Csokonai és csaknem az egész 19. századi magyar szellemi élet legkiválóbb személyeinek ismerete nélkül.

Klanciczay Tibor, bár tudományos kutatásai és eredményei már fiatalon méltó elismerést nyertek, felismerte, hogy számára a legnagyobb feladat fellépni az egész magyar szellemi életet a fenti okok miatt fenyegető elsőkélyesítés és eljellegtelenítés ellen. Mindent elkövetett, hogy az 1956 folyamán kedvezőbbé váló légkörben létrejöjjön a Magyar Tudományos Akadémia keretében az Irodalomtörténeti Intézet, amely a legalkalmasabb bázisnak tekintett tudományszervező és hagyománymentő munkásságához. A forradalom leverése után azonban, az ismét zordabbá váló viszonyok mellett, személyi okok is hátráltatták elképzeléseinek megvalósítását: az Intézet élére valójában csak életének utolsó – sajnos már csonka – évtizedében került. Ekkor alkalmat nyílt még nagyobb szívóssággal folytatni a már korábban is megkezdett és országos, sőt nemzetközi méretekben is kibontakoztatott szervezőmunkát. Szóban és írásban, bizottságokban és tanulmányaiban harcolt a magyar nemzeti hagyománynak mint az egyetemes emberi kultúra részének őrzése, ápolása, tudományos feltárása és az ifjúsághoz való eljuttatása érdekében. A technokrácia eufóriás éveiben szót emelt az egyoldalúságok ellen és küzdött a nemzeti hagyományokkal kapcsolatos feladatoknak az országos tudományos tervekbe történő beiktatása érdekében. És amikor, nem kis mértékben az ő kitarató küzdelmei nyomán, megvalósultak a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” nevű kutatási főirány keretében a széles körű feltáró munka lehetőségei, számos, korábban megtorpant, vagy meg sem indíthatott tudományos kezdeményezés élvezte ennek hasznát. Monográfiák, szövegkiadások, bibliográfiák egész sora készült ezekben az években, kiterjesztve most már a kört az egész magyar múlt értékeire.

Klanciczay Tibor e munkálatok megszervezésével és támogatásával nemcsak irodalomtudományunk nagy hiányait akarta pótolni és nemcsak a múlt értékei iránti közönyt szándékozott megtörni, hanem

meg kívánta oltalmazni a magyar szellemi hagyományt attól a fenyegető lehetőségtől is, amely az atomkorszakban az unikális források esetleges pusztulása által következhetne be.

Nemzeti értékeink őrzésének, feltárásának a gondolköre fordította Klaniczay Tibor figyelmét nagy könyvtárainkra is. Az ötvenes-hatvanas években felemelte szavát az ott lábra kapó vulgarizáló, tudomány- és hagyományellenes tendenciák ellen is. Nem kis részben neki köszönheti a *Magyar Könyvszemle* is, hogy az Akadémia keretébe kerülve, nem vált e kisserű, de nagyhangú, legtöbbször a hivatalos kultúrpolitika által is támogatott törekvések áldozatává.

Halála túlságosan korán jött. Ma is nagy szükségünk lenne ösztönzéseire, barátságára, energikus személyiségére. Átalakuló korunk is nagyon rászorulna tudományos tekintélyére, felkészültségére, szenvedélyes hagyományszeretetére: azok ellenében is, akik nemzeti értékeinket csak szavaikkal, vezércikkekben tisztelik és azok ellen is, akik a magyar múlt szellemi hagyományainak ápolását elavult tevékenységnek tartják. Üzenete pedig mindnyájunknak szól és ma is időszerű: „A nemzeti hagyománynak a nemzeti tudatot erősítő szerepe együtt kell hogy járjon az emberiség egyetemes kultúrájának a népek egymásra utaltságára és egymás megbecsülésére indító hatásával.”

KÓKAY GYÖRGY

Széchenyi István válogatott művei. A Magyar remekírók sorozatnak Széchenyi István válogatott műveit tartalmazó három kötetét¹ a születési bicentenáriumra szánta a Szépirodalmi Kiadó, de ez a szándék csak részben valósult meg. A kiadvány az utolsók között jelent meg a Széchenyivel kapcsolatos könyvek közül, s így lekészte az ünnepi megemlékezések kínálta figyelemfelhívásban rejlő lehetőségeket. Ez sajnos nemcsak üzleti szempontból jelentett veszteséget, hanem hátrányosan érintette a válogatás szerkesztője által megfogalmazott célt is. „Mindvégig arra törekedtünk tehát, hogy Széchenyit kiadványunkon keresztül történeti személyiségként mutassuk be, azaz olyan alkotóként, akinek a fő műve... maga az élete... Ezért van, hogy írásait a következő lapokon nem műfaji vagy tematikai csoportosításban, hanem... a keletkezésük időbeli egymásutánjának szigorúan megfelelő sorrendben nyújtjuk át az olvasónak...” A kellő időben való megjelentetéssel biztosítani lehetett volna, hogy a megemlékezések idején nem Széchenyiről, hanem Széchenyivel lehetett volna gondolatot cserélni, ellenőrizni a rá való hivatkozások jogosságát, hitelességét.

A kiadvány lehetséges olvasóinak és megvásárlóinak számbavételénél nem hagyhatók figyelmen kívül a fenti megállapítások, de a lényeg tekintve ez a háromkötetes összeállítás nem alkalmi kiadvány. Nem az évfordulóhoz kötött, pillanatnyi igényt kielégítő olvasmány. Önfegyelmel párosított szellemi erőfeszítéssel lehetőséget nyújt az együttgondolkodásra Széchenyi Istvánnal, megállapításainak a korához kötött vagy általános érvénnyel rendelkező voltának utángondolására.

A szerkesztő Spira György, valamint Széchenyi és korának legavatottabb kutatói, Gergely András és Sashegyi Oszkár az eddig nyomtatásban megjelent Széchenyi-írásokból olyan válogatást jelentetett meg, amelyből visszatükröződik Széchenyi István magánemberi és közéleti arca. Széchenyi életének és működésének korszakai szerint a nagyobb művek mellett az ifjúkori írások, levelek, naplórészletek, országgyűlési és egyéb egyesületi szereplésekkor elmondott beszédek, valamint a miniszteri iratokból összeállított gyűjtemény hitelesen tanúskodik „a legnagyobb magyar” gondolatairól, cselekedeteinek mozgató erőiről, céljáról és nem utolsósorban az őszinte önmegismerésre törekvő ember lelki vívódásairól, a közjónak elkötelezett államférfi alkati adottságai által is behatárolt cselekvési lehetőségeiről.

A válogatás kényszerítése természetesen azt is jelenti, hogy mind az érdeklődő olvasó, mind a szakember hiányol műveket, más napló-, vagy levélrészletet választottak volna egy-egy életrajzi tény vagy gondolati megnyilvánulás hangsúlyosabbá vagy árnyaltabbá tételére. Ez a válogatott művek eleve elfogadott velejárója. Egyben azonban osztatlanul egyet kell értenie mindenkinek: a kiadás legnagyobb értéke a harmadik kötetben most először teljességében közreadott *Önismeret* című Széchenyi-mű. Az 1857-ből való időrendi megjegyzések alapján datálható, de szinte megállíthatatlan mondatfolyamok a majdani *Ein Blicket* író Széchenyi lelki-szellemi erőgyakorlatának írásbeli dokumentumai. Egy renkívüli képességű agy ösztönös önfelkészülése a nagy szellemi teljesítményre, a végül is összeroppantó lelki megpróbáltatásokra.

¹ *Széchenyi István válogatott művei. 1–3.* Szerk. SPIRA György. Vál. jegyz. utószó: GERGELY András, SPIRA György, SASHEGYI Oszkár. Bp. 1991. Magyar remekírók.

Az *Önismeret* szövegét Sashegyi Oszkár gondozta. A műhöz készített jegyzetekben ismerteti a kézirat sorsát és az ebből adódott téves megállapításokat. A kéziratot Döblingben az 1860. március 3-án tartott házkutatás alkalmával Kiss Mártontól, Széchenyi írmokától kobozta el a bécsi rendőrség. Széchenyi halála után a kézirat 1–200. oldalát mint ártalmatlan írást visszaadták a jogos örökösnek, Tasner Antalnak. Családjától került a kézirat az Akadémia tulajdonába. Az *Önismeret* második, nagyobbik része, a 201–894. oldal nemzetközi levéltári egyezmény alapján a bécsi Staatsarchivból 1925-ben jutott a Magyar Országos Levéltárba. Az a tény, hogy a mű *Önismeret és Széchenyi Nagy Magyar Szatírája* címen eddig öt részben jelent meg, újból alátámasztja nemcsak Széchenyi István kéziratossághagyatékának, hanem általában a kéziratossághagyatékok gondozásának fontosságát.

A szakemberek számára Széchenyi István kéziratossághagyatékának sorsa, kéziratossághagyatékainak műfaja, jellege alapján nyilvánvaló, hogy a Széchenyivel kapcsolatos forrásanyag nem alkothat teljes, lezárt gyűjteményt. A tudatos gyűjtőmunka és a véletlen egyaránt hozzájárulhat a Széchenyi Istvánnal összefüggő kéziratossághagyaték forrásanyag gyarapodásához. A háromkötetes válogatás ebből a szempontból is jelentős, mivel ráirányítja a figyelmet az életmű egészére. Az egyes írásokhoz készített jegyzetek elősegítik, hogy az olvasó eligazodjék a korban és Széchenyi eszmévilágában. Azonban éppen a jegyzetekből lehet a legerőteljesebben érzékelni, hogy mennyire hiányzik a kéziratossághagyaték alapuló Széchenyi életmű II. világháborúval megszakadt kritikai kiadásának folytatása. Ez a munka azonban nem lehet ünnepi évfordulós program, hanem a magyar történettudomány egyik sürgető napi feladata.

KÖRMENDY KINGA

Göttingai boldog napok.¹ A 18–19. században a magyar szellemi életre oly nagy hatást gyakorló göttingai egyetemről a közelmúltban Göttingenben szép kis kötet jelent meg. Összeállítójának és kiadójának, Futaky Istvánnak főként az volt a célja, hogy a Magyarországon már jól ismert és sokat tárgyalt göttingai–magyar kapcsolatokról a német olvasóknak is tájékoztatást nyújtson. E célból főként egykorú, eredeti szövegeket kívánt felhasználni, mégpedig a göttingeni egyetem magyarországi és erdélyi hallgatóinak a várossal és egyetemével kapcsolatos írásait, emlékezéseit.

E tájékoztatási szándék kultúránk történetéről, kapcsolatainkról ma is nagyon időszerű. Ami a rólunk szóló ismereteket illeti ugyanis, ma sem sokkal kedvezőbb a helyzet, mint két évszázaddal ezelőtt volt. 1787-ben éppen egy volt göttingai magyar diák, Rát Mátyas így emlékezett² a német professzoroknak a magyarsággal kapcsolatos hiányos és téves ismereteire:

„Ipsi (Germani) quoties de vicina sibi gente, regioneque Hungara quidquam scribunt aut proloquuntur, quam misere, quam prepostere, quam false aut certe depravate fere omnia aut saepe ego, atque una mecum populares mei, cum Goettingae magni nominis in Germania Professores audiremus, nos comprimere, ne is cachinnos effunderemur, necesse haberemus.”

A magyar diákoknak az elfojtott nevetése mögött persze sokkal inkább szomorúság rejlett, hiszen a magyarsággal kapcsolatos kultúrbarbarizmus vádjának már akkor nagy hagyománya és – sajnos, a nem túl jó indulatú informátoroknak köszönhetően – még nagy jövője is volt.

Nem ártott volna Rátnek e Göttingával kapcsolatos véleményét is belevenni az antológiába, hiszen a tőle származó kétsoros búcsúztató versike nem képviseli őt méltóan egy ilyen összeállításban. (Itt említem meg, hogy a 46. lapon közölt „Göttingai levél” nem Rát lapjában, hanem a bécsi *Magyar Hírmondóban* jelent meg, 1792-ben.) Rát Mátyas ugyanis, miként az utóbbi évtizedek hazai kutatásai meglehetősen gazdagon dokumentálták,³ nemcsak egyszerűen egy volt a göttingai diákok között, hanem 3 esztendei

¹ „*Selige Tage im Musensitz Göttingen*”. Stadt und Universität in ungarischen Berichten aus dem 18. und Jahrhundert. Hrsg. eingeleitet und kommentiert von István FUTAKI. Göttingen, 1991. Vandenhoeck u. Ruprecht, 127 p.

² Matthias Ráth in suo Praenuncio Lexici Teutonico-Hungarico-Latini. 1787. – *Batsányi János összes művei*. Kiad. TARNAI Andor és KERESZTURY Dezső. Bp. 1961. II. 1. 471.

³ Rát Mátyas göttingai kapcsolataival számos tanulmány foglalkozott. (L. pl. KÓKAY György: *Göttinga és a magyar újságírás kezdetei*. MKSz. 1965. 141–150.; Uő: *Göttinga, Rát Mátyas és felvilágosodás kori*

újságírói és publicisztikai tevékenységével a göttingai korszerű eszmék egyik leghatékonyabb magyarországi terjesztője volt. Megnyilatkozott ez nemcsak a Schlözertől kapott publicisztikai ismeretek alkalmazásában, hanem Heyne és más tanárok nyomán az anyanyelvről, az irodalommal, a kritikával és a társadalommal kapcsolatos modern nézetei által is. Mindez bizonyára érdekelte volna a kötetke német olvasóit is, hiszen Németországban Schlözer óta mindmáig nagy tekintélye van a publicisztikatudomány-nak. Göttinga sokrétű hatása Rát írásaiban akkor is benne van, ha nem szerepel bennük a város neve.

A kötet egyébként gazdag tartalommal rendelkezik. Az értékes, egykorú dokumentumok — levelek, emlékezések, egyéb írások — elé Futaky István írt bevezetést. Ezt követően az első fejezet azokat a szövegeket tartalmazza, amelyek a várost és egyetemét az egykori magyar diákok szemével mutatják be. Ezt a neves göttingai professzorokról és a gazdag könyvtárról szóló írások követik; egy fejezet pedig a göttingai diákéletet mutatja be, téli és nyári szórakozásaival, kirándulásaival, utazásokkal. A szép kis kötetet — melynek létrejöttében elismerésre méltó szerepe volt a Georg-August-Universität mai vezetőinek — magyar írók és tudósok levelei fejezik be, melyek íróinknak a göttingai egyetemhez fűződő kapcsolatait dokumentálják.

KÓKAY GYÖRGY

A 900 esztendő Nagyvárad krónikája. Nagyvárad alapításának 900., I. László király szentté avatásának 800., a városnak a török uralom alóli felszabadulása háromszázadik évfordulója alkalmából igen szép kiadásban jelent meg Nagyvárad könnyel és vérrel írt krónikája.¹ Ugyan a munka műfaját nehéz meghatározni. Nevezhető forrásgyűjteménynek, a nagy kultúrájú város regényes történetének, adattár-nak, antológiának, chrestomathiának, nyomtatásban megjelent vagy kéziratban található tanulmányokból, cikkekből válogatott szemelvények gyűjteményének stb. Hívjuk bárminek, az alkalmi díszkiadás a szerkesztő emberfeletti, a jó értelemben vett „kubikus” válogató munkája dicséretre és elismerésre méltó hasznos vállalkozás, szívet szorító mementó, hogy ne felejtszünk el múltunkról, a mű címe ellenére oly sokszor boldogtalan Váradról.

A könyv elé Tempfli József katolikus és Tőkés László református püspök írt elgondolkodtató, szép előszót. A szerkesztő a kiadvány „történeti részét” hat fejezetben tárja elénk. Az idézett szemelvények Váradnak és környékének, Biharországnak történetét a honfoglalástól a 20. század második évtizedéig szemléltetik. Sajnálatos, hogy az utolsó hetven évről nem beszél. Talán tapintatból, minthogy ez számunkra a leggyászosabb, legboldogtalanabb?

A könyvekből, tanulmányokból, cikkekből, oklevelekből, egykorú levelekből, emlékiratokból, más verses és prózai emlékekből, törvényekből, rendeletekből, szabályzatokból, sírfeliratokból, személyes valóságokból stb. merített kivonatokat, adatok legnagyobb része valahol és valamikor nyomtatásban már napvilágot látott. A kéziratokból vett szemelvények, mint pl. a 228–229, 282, 285. (az OSZK kézirat-tárából), a 442, 512–513. (OSZK Színháztörténeti Tár), 315–316. (OL), 244. (Bp. EK kéziratár), 286. (Kolozsvár RAK. Kt.) lapokon közöltek személyes kutatási eredmények. Valamennyi sziszifuszi munka tanúbizonyossága!

A szerkesztő, *Utószava* szerint, a szemelvényekkel a város történetéről, kivált művelődéstörténetéről, de mindennapi életéről is képet kívánt adni. Szükségképpen vázlatos képet. „A korai korszakokban jóformán teljességre törekedtünk, a későbbi korokra vonatkozó művekből az anyag gazdagsága következtében válogatnunk kellett.” Ez lehet az oka az egyes fejezeteknél a terjedelemben tapasztalható aránytalanságoknak. Hogy az első két rész 257 oldal (ehhez hozzá kell számítanunk az „Adalékok Várad művelődésének történetéhez. 1000–1660” című, szerkezetileg függelék-fejezet 32 lapját, mely az elől álló szemelvények időbeli elhelyezésében, megértésében nagy mértékben segíti az olvasót), a 18. századról szóló 50, a 19.-ről szóló pedig 100 lap terjedelemben nyújt képet. Így azután annak a 18. századnak a bemutatása, amikor Várad „Magyarország legcsinosabb városainak egyikévé” lett, valamint a 19. századé, amikor gazdaságilag és kulturálisan modern várossá vált, hiányos; sokkal kevésbé árnyalt, mint az első fejezetekben. Még kevesebb szemelvény beszél a 20. század első és második évtizedéről. Bár ez a kevés kitűnő válogatás. Csak éppen nagyon lehangoló. . .

irodal munk kezdetei = MTA I. OK 1966. 898–908. stb. Összefoglalóan: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei* (Bp. 1970) c. monográfiám 68–178. lapjain.

¹ *Boldog Várad Szerk.* BÁLINT István János. Bp. [1992.] Hét Torony Kiadó. 860 p.

Az 558 oldalt kitöltő „történelmi” részt még több érdekes fejezet követi. „... Az mennyei királyné asszony várassa Várad” cím alatt, 40 oldalon megismerhetjük a város műemlékeit. A várat, a nagyszámú templomot, köztük a mai, harmadik székesegyházat; történetüket, művészeti emlékeiket. Továbbá a püspöki palotát, a Kanonok-sort, a Múzeumot, a városban található emléktáblákat és szobrokat. A szerző az 1943-ban megjelent, Papp Lajos szerkesztette *Nagyvárad. Városismertetés*; néhányszor Bíró József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei* (Bp. 1932) című művekből veszi át a szemelvényeket.

Már a történelmi részekben olvashaattunk váradai keletkezésű vagy vonatkozású versrészleteket, egykorú írásokból vett idézeteket. Külön fejezet („Nagyvárad, költők kedvese . . . ” 597–648) ad ízelítőt a költők, írók Várad ihlette alkotásaiból. Néhány Szent Lászlóról szóló ének, Szkhárosi Horvát Ádámnak a reformáció szellemét sugárzó két verse, Arany, Petőfi-költemények, Juhász Gyula, Emőd Tamás, Ady Endre, Nadányi Zoltán, Sinka István, Reményik Sándor, Horvát Imre, Dutka Ákos, Tóth István, Máté Imre versei képviselik a költészetet. A prózaírók (köztük Jókai, Ruffy Péter, Szabó Zoltán, Cs. Szabó László) visszaemlékezésekkel, riportokkal szerepelnek.

A történelmi részben is sok illusztráció (rézmetszet, pecsét, címer, érem, sírkő, síremlék, térkép, templomi felszerelés, szobor stb.) váltja egymást. Ezenkívül külön képmelléklet emeli a kiadvány értékét. 183 kép, részletes, mindenről tájékoztató jegyzékkel. Számos középkorból származó egyházi és világi tárgy, jelenet, kódexlap, portré, fegyver, korsó, kehely, templom és más épület, térkép, népművészeti tárgy, viselet és ruhadarab, egyházi és világi méltóságok, színésznők és színészek, színpadi jelenetek, színlapok, családi fotók, piaci és utcai jelenetek stb., stb. Ady Endre újságírói igazolványa stb. A reprodukciók egy része színesben készült. Közülük igen sokat magántulajdonból sikerült a fáradhatatlan szerzőnek megszereznie. A képanyag összeválogatása jó. A képek minősége is elfogadható.

Bálint István kezébe jutott, és a kiadvány 735–757. lapjain meg is jelentette a nagyváradai utcák és terek elnevezéseinek lajstromát 1872 előttről, 1872-ből, az 1900–1920, 1920–1940 közötti évekből, 1940–1944-ből. Elekes Irén összeállításában tartalmazza a kiadvány a Nagyváradon 1862 és 1944 között megjelent magyar lapok jegyzékét a szerkesztők nevével együtt.

A szakember a könyv legértékesebb részének valószínűleg az irodalomjegyzéket tartja. Ez is mutatja a szerkesztő munkájának mélységét. Bár az irodalmi jegyzék igen gazdag anyagot ölel fel, teljesebbé tehetné volna pl. a Szent László hermájáról szóló gazdag irodalom bővebb idézésével, minthogy László Gyula véleményét e téren többen nem osztják. Véleményünk szerint a szerző kevés katolikus egyháztörténeti munkát tart számon; hiányzik pl. Némethy Lajosnak *A váradai római katolikus székesegyház* című munkája, továbbá Bach Nándor: *A nagyváradai m. kir. áll. főreáliskola története*.

A bibliográfia után találjuk a névmutatót, majd a szerző utószavát és a kiadvány rövid német nyelvű ismertetését.

Jól tudjuk, a teljesség igénye betölthetetlen. Egy ilyen jellegű munkában minden igénynek, érdeklődési körnek, ízlésnek eleget tenni lehetetlenség. Hasznos lett volna, ha a szerkesztő egyöntetűen, következetesebben jár el a szemelvények magyarító jegyzetelésében. Helyenként a magyarázatok túlméretezettek, máskor meg nem látjuk a szóban forgó személy fontosságát, kiletét, az összefüggéseket; néha azt sem, kitől származik az idézet, hol lehetne rátalálni.

Bár a könyvben szó esik a Várad környéki, a bihari román betelepítéséről, véleményünk szerint többet kellett volna nyújtania az unitusok, ortodoxok belső harcából, ennek következményeiről. A vallási megoszlás Várad tekintetében különösen jelentős volt, ezt nem érzékelteti kellőképpen a szerkesztő. Keveset tudunk meg az iskolaügyről, protestáns és katolikus vonatkozásban egyaránt. Hiányérzetet kelt az iskolai színjátszás elhallgatása, illetőleg mostohán kezelése Borsáti Ferencnek Rákóczi Zsigmondról eljászott és nyomtatásban is megjelent barokk játéknak legalább az előszavát szívesen olvastuk volna a korjellemző dokumentumok között. A jezsuiták színjátszó tevékenysége is több elismerést érdemelt volna. Nemkülönben Várad 18. századi püspökeinek kezdeményezései és eredményei az újjáépítésben. Helyet kaphatott volna az 1780-ban felállított jogakadémia, a század egyik legjelentősebb intézménye. Nem látjuk a „monográfiából”, hogyan vált Várad a 19. század folyamán Magyarországnak minden tekintetben leglátványosabb életű városává, szemben az egykori fővárossal, Pozsonnyal, az egyetemi város Kolozsvárral, vagy akár Nagyszénnel, Kassával.

A fólió nagyságú, külsőleg és nyomdatechnikailag egyaránt luxuskiadásnak mondható emlékkönyv borsos árát (1950 Ft) papírtakarékosabb eljárással bizonyára csökkenteni lehetett volna, így a mű több kézbe elkerülhetett volna. A gazdaságossági szempont érvényesülését az akadályozta, hogy minden dokumentum a könyvben új oldalon kezdődik. Így a nyomtatott szöveg számos esetben csak az oldal harmad-

részét foglalja el. (Pl. 32, 39, 43, 54–57, 82, 83, 91, 94–98. stb.) A könyv ára meghaladja az átlag értelmiségi olvasó anyagi teherbíró képességét. A mű példányszáma ismeretlen, félő azonban, hogy egy idő múltán féláron kerül forgalomba. Könyvpiacunkon ez egyre gyakoribb jelenség. . .

VARGA IMRE

Plakátok a Főváros utcáin 1900–1914. A Budapesti Történeti Múzeum kiállítása a Budavári Palotában, 1992. Régi plakátokat kiállítani mindig biztos közönségsiker. A Múcsarnok-beli 1960 és 1986 évi plakáttörténeti kiállítások is rengeteg látogatót vonzottak, de íme itt egy frissebb példa: a Legújabbkori Történeti Múzeum az elmúlt fél évszázad történetét plakátokon bemutató kiállítását eredetileg néhány hónapra tervezték, ám a nagy érdeklődés miatt több mint fél évig kellett nyitva tartani. Sokan nézték meg azt a kiállítást is, melyen a Budapesti Történeti Múzeum mutatta be értékes, de a nagyközönség elől eddig lényegében elzárt plakátgyűjteményének egy részét.

A jelenleg ismertetett kiállítás az 1900–1914 közötti évek plakátjait viseli címében, a sort azonban az Ezredévi Kiállítás patetikus hirdetőnyelve nyitja. Ezután kronológiai sorrendben követik egymást a kiállított falragaszok. A sort négy olyan plakát zárja, mely stílusa szerint valóban ehhez a korszakhoz tartozik, de amelyek keletkezésének időpontja teljes bizonyossággal nem állapítható meg. Az időrendtől egy esetben tértek el a kiállítás rendezői, amint ezt a szöveges ismertetőben közlik is a közönséggel: a századelő talán legnagyobb alkalmazott grafikusának, Faragó Gézának az alkotásait külön falon, összegyűjtve mutatják be.

Az anyagban nagyon sok a kiállításokat hírül adó plakát. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Múcsarnok-beli nagy, reprezentatív seregszemléi mellett láthatók a hivatalos művészethálánál modernebb csoportosulások (KÉVE, MIENK) plakátjai is. (Ezek többnyire a Nemzeti Szalonban tartották bemutatóikat.) A különböző egyéni kiállításokon túl egyéb, nem képzőművészeti kiállítások plakátjaival is bőven találkozunk: ezek iparművészeti, kertészeti, állat- és gépkocsi-kiállításokra invitálnak. Sok az egyéb kulturális plakát is. A nagy színházak (Magyar Színház, Népopera, Népszínház, Vígyszínház) hirdetőnyelvei mellett bőven találkozunk a századelő fővárosára annyira jellemző kabarék és orfeumok falragaszaival; a tízes években aztán megjelennek a mozi- és filmpalakátok. Számos nyomtatvány hív sporteseményekre: lóversenyre, jégpályára, labdarúgó-mérkőzésre, autóversenyre. Jelentős százalékot tesznek ki a különböző társadalmi események (társas összejövetelek, bálók, ünnepségek, látványosságok) falragaszai is. Áruplakát szinte csak mutatóban található, ez azonban nem fejezi ki a valóság arányokat. Láthatók különböző újságok és szállodák hirdetőnyelvei is.

A kiállított plakátok többnyire a szecesszió jegyében fogantak, ne felejtjük el, hogy a századelő uralkodó művészeti iránya hazánkban éppen az alkalmazott grafika (plakát, egyéb reklámnyomtatvány, exlibris, könyvborítók) terén hozta létre a legkiválóbb alkotásokat.

A plakátkiállítások, illetve az ezekről készült kiadványok, az egyedi hasonmások sikerének a titka abban rejlik, hogy ezek igen szuggesztíven idézik fel a nézők számára keletkezésük korát. Milyen világgal szembesülünk a várbeli kiállítás tükrében? Leginkább az idősebbek nosztalgiaiban élő „békebeli Budapestet” idézi, az orfeumok, kabarék, a kocsikorzós Stefánia, az „újje a Ligetben nagyszerű” városának hangulatát sugallja a kiállított anyag. Holott tudjuk, hogy a világ, az élet akkor sem volt ilyen idilli. Kétségtelen azonban, hogy a kor reklámgrafikája ezt nemigen tükrözte. Egyedül Bíró Mihály harsány munkásmozgalmi vonatkozású alkotásai képeznek kivételt, de ezekkel a kiállításon nem találkozunk. Ellenpontként talán érdemes lett volna ezekből is kiállítani néhányat.

Köszönetet mondva a Budapesti Történeti Múzeumnak, amiért lehetővé tette a nagyközönség számára e rendkívül érdekes kollektív megismerését, hajtjuk meg az elismerés zászlaját közel egy évszázad távlatából az egykori litográfiai műhelyek (Klöss, Kunossy, Seidner, stb.) vezetői és dolgozói előtt, akik a megvalósításban az alkotók méltó partnerei voltak. Ehhez tudnunk kell, hogy ebben a műfajban, a könyvnyomtatásban, minden más sokszorosító eljárásnál fontosabb volt a tökéletes megvalósítás.

INDALI GYÖRGY